

# TÜRK MITOLOJİSİ

MERVE KÖKEN

© KARAKARGA YAYINLARI 322

*Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,  
telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.*

## TÜRK MİTOLOJİSİ

**Yazan: Merve Köken**

**Genel Yayın Yönetmeni:** Mustafa Kutlukhan Perker

**Yayın Koordinatörü:** Mesud Ata

**Editör:** Seçil Epik

**Reklam ve Tanıtım Müdürü:** Bilgen Ülgen

**1. Baskı:** Ocak 2021

ISBN: 978-625-7217-38-5

*İmtiyaz Sahipleri: Yelda Cumaloğlu, Mustafa Kutlukhan Perker  
KaraKarga Yayınları, Destek Yayınları'nın alt kuruluşudur.*

Yayıncı Sertifika No: 13226

**Adres:** Abdi İpekçi Cad. No 31/5

Nişantaşı / İstanbul

**Tel:** (0 212) 252 22 42

**Fax:** (0 212) 252 22 43

 [karakarga.com](http://karakarga.com)  [info@karakarga.com](mailto:info@karakarga.com)  
 [karakargayayinlari](https://www.facebook.com/karakargayayinlari)  [karakargayayinlari](https://www.instagram.com/karakargayayinlari)  
 [karakargayayin](https://twitter.com/karakargayayin)

**Baskı:** Deniz Matbaa Mücellit

**Adres:** Maltepe Mahallesi Hastane Yolu,

Sokak No 1/6 Zeytinburnu - İstanbul

**Tel:** 0 212 613 30 06

**Matbaa Sertifika No:** 48625







# İçindekiler

Önsöz s7

Tarih Sahnesinde İlk İzler s11

Şamanizm ve Türk Kültüründe Şamanizmin Yeri s17

Türk Mitolojisine Göre Evren s27

Türk Mitolojisinde Bazı Önemli Mitler s33

Türk Mitolojisi Panteonu s53

Eski Türk Mitolojisinde Bazı Önemli Kültler ve Koruyucu İyeler s85

Bazı Anlatılarda Geçen Mitolojik Nitelikli Varlıklar s99

Türk İnanç Sistemlerinde Son: *Ölüm ve Kalgançı Çak* s107

İslamiyet Sonrası Türklerin Yaşamında Mitolojik İzler s115



## Önsöz

Her milletin kendileri açısından kıymetli mitolojileri ve bu mitoloji çevresinde gelişen anlatıları mevcuttur. Ancak bu anlatılar çoğu zaman tarihin tozlu sayfalarına gömülü kalmış, bugünün insanıyla buluşacak imkâna sahip olamamışlardır. Özellikle yazıya geçirilmeyen söylenceler toplumların hafızalarında bir süre kaldıktan sonra unutulup gitmişlerdir. Temeli ilk çağlara, yazının bile olmadığı dönemlere dayanan bu mitosların bugüne kalmaması üzücü olsa da yapılan araştırmalar ve saha çalışmalarıyla bazı kültürel hazinelerin günümüze ulaşması sevindirici.

Bizlere kalan koskoca bir kültür varlığının çok az bir kısmı. Başka devletlerin mitosları ile Türk mitolojisi kıyaslandığında Türk mitolojisi için eldeki verilerin çok az olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Özellikle Yunan, Mısır ve Nors mitolojisiyle kıyaslandığında Türk mitolojisi popülerite açısından bu kültürlerin gerisinde kalır. Ancak önyargısız bir biçimde incelendiğinde herkesin heyecanla ve seerek okuyacağı anlatıları da bünyesinde barındırır. Elimizde Türk mitolojisi ile ilgili çok sınırlı veri olmasını iki nedene bağlayabiliriz: Bunlardan birincisi Türklerin çok geniş bir alana yayılması. İkincisi ise İslamiyet'in kabulüyle başka bir medeniyet dairesi içerisine girmiş olan Türklerin bu alana yönelmemesidir. Millet düşüncesinden ümmet düşüncesine geçen Türk devletlerinin yöneticileri geçmişleriyle alakalı bilgileri araştırma ve kayıt altına

almayı ihmal etmişler ve bu kültürün tamamen unutturulması yönünde bir yönelim göstermişlerdir. Orta Asya Türk halkları ile alakalı en eski bilgilere Çin kaynaklarından veya bazı müslüman fikir insanlarının anılarından erişmemiz de bu kaynakların doğruluğu konusunda bir belirsizlik yaratmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ortalarına kadar Türk mitolojisi ve Orta Asya halklarının hayatı hakkında hemen hemen hiç araştırma yapılmamıştır. Batılı tarihçi ve Türkologların saha araştırmalarıyla başlayan bu sürecin geçmişi en fazla yüz elli yıllık bir süreci kapsar. Türklerin ilk yazılı metni olan Göktürk Yazıtları'nı (Orhun Abideleri) bile Batılı araştırmacılar keşfetmişlerdir. Uzun süren saha araştırmaları göstermiştir ki Türk mitolojisi ve Türk mitolojisine kaynak olan Türk kültürü hiç de azımsanmayacak boyuttadır ve bu kültür büyük bir zenginliği barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı da bu zenginliğin okura sunulmasından başka bir şey değildir. Bugün dahi üniversiteye kadar hemen hemen hiçbir eğitim öğretim basamağında yer almayan Türk mitolojisi birkaç klişe ifadenin çok üstünde bir derinliğe sahiptir. Örgün veya yaygın eğitim kurumlarında yer almamasının yanı sıra halkın büyük bir çoğunluğunun da haberdar olmadığı Türk mitolojisi unsurlarının tek elde toplanması adına bu çalışma yapılmıştır. Bu derinliğin elde edilmesi için pek çok kaynak taranmış ve bir sistem dahilinde bu eser ortaya çıkmıştır. Elbette Türk mitolojisinin derinliği bu kitapla sınırlandırılmaz. Bu alanda çalışanların katkıları doğrultusunda pek çok kaynak kitap oluşturulmuştur. Saha araştırmaları ile bu çalışmalar günbegün daha da derinleşmektedir. Ancak bu eserin Türk mitolojisi için kılavuz kitap hazırlama gayesiyle ortaya konduğunu gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz.



Bu alışmada Türklerin yaşam biçiminden, inanışlarına, ilahları ile ilgili söylencelere, destan özetlerine ve İslamiyet sonrası Türklerde mitolojinin tezahürüne kadar pek çok alt başlıkta inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç bir kültür birikiminin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca Eski Türkçe bazı orijinal ifadeler de çalışmada yer almıştır. Bu sayede okurun Türk dilinin eski versiyonları hakkında fikir sahibi olmasına aracı olmak istenmiştir. Belki de daha önce hiç bilmediği yaşam biçimi ve inanç sistemiyle tanışacak olan okurun bu okumadan keyif alması tek temennimizdir.

**Merve Köken**

*Aralık 2020 İstanbul*



## TARİH SAHNESİNDE İLK İZLER

Şu an dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış olan Türkler çok eski çağlardan itibaren kendilerine özgü bir yaşam biçimi, kendilerine özgü bir dünya yaratmaya çalışmışlardır. Türk kaynaklarına göre “olgunluk çağı”, Çin yıllıklarında “miğfer”, İslam kaynaklarında “terk edilmiş”, İran kaynaklarına göre “güzel insan”, Kaşgarlı Mahmut’a göre “gençlik, kuvvet ve kudret sahibi”, Vambery’e göre “türemek, çoğalmak” gibi anlamları olan Türk kelimesinin pek çok kullanım biçimi mevcuttur. Kelimenin kökü bağlamında bir ortaklık bulunmasa da Türklerin yaşam biçimleri, inanışları, dünyayı algılayışları hakkında pek çok konuda bir fikir birliğine varılmıştır. Herodot’un zikrettiği Targitaların, İskitlerin topraklarında oturduğu söylenen Tyrakaelerin, Tevrat’ta adı geçen Togharmaların, Ön Asya çivi yazılı metinlerinde adı geçen Turukkaların Türk olduğu iddia edilir. Bu ifadelerden kesin bir sonuç çıkarılmasa da Orta Asya’nın en eski kültürünün Afanesyova kültürü olduğu ardından ise Kelteminar kültürünün geldiği bilinen bir gerçektir. Bahsi geçen kültürlerin avcılık ve balıkçılıkla

geçindiği tespit edilmiş bundan ötesine dair bir bilgiye pek rastlanmamıştır. Bilinen bir gerçeklik vardır: Türkler üç aşağı beş yukarı Orta Asya bozkırlarında hüküm sürmüşler ve kendilerine has bir kültür meydana getirmişlerdir.

İlkel toplulukların ardından insan gelişimi tamamlandıka boy denilen bir kavram oluşmuş, ilkel toplumlardan şuur daha açık, toplumla yaşamaya daha uyumlu insan kitleleri meydana gelmiştir. Tarihte bilinen ilk Türk topluluğunun İskitler (Sakalar) olduğu bir gerçektir. Bu topluluklar daha sonra devlet sistemini meydana getirmiş, teşkilatçı yapı güçlendikçe Türk kökenli pek çok devlet kurulmuştur. Hunlar bilinen ilk devleti iken Türk ismini ilk kez kullanan Göktürkler ve Mani dinini benimseyen Uygurlarla başlayan Türk devlet sistemiyle kültürel anlamda bugün bile izleri görülen pek çok etkileşimin temeli atılmıştır. Peki Eski Türklerin yaşam biçimi ve devlet düzeni nasıldı? Bu çalışmanın temelini Türk mitolojisi oluştursa da yaşam tarzı her şeyden etkilendiği için onlardan da kısaca bahsetmek gereklidir:

Türkler var oldukları ilk zamanlardan itibaren çok uzun süreler boyunca yarı göçebe bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Çadırlarda, otağ/ocak da denilen yaşam alanlarında, yaşayan, savaşçı özelliği olan bir kültüre sahiplerdir. Hayvan hastalıkları, savaş, kurak-

lık, salgınlar, bozkırda yaşamının getirdiği mevsimsel zorluklar gibi nedenlerle buldukları yerlerden sürekli göç etmek ve yeni yerlerde yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu sayede kültürel etkileşim artmış ve yaşam biçimi bu kültürel alışveriş sayesinde şekillenmiştir. Bu yarı göçebe yaşam tarzı, toprağa bağlı bir ekonomi anlayışının olmaması, geçim kaynağının hayvancılık olması toplum içindeki sınıf farklılıklarını önlemiştir. Bu durum kölelik veya soyluluk gibi kavramların oluşmasının önüne geçmiştir. Hukuk kuralları da yarı göçebe yaşam tarzı doğrultusunda oluşturulmuştur. Ancak hukuk kurallarının kesin hükümler içerdiğini söylemek mümkündür.

Egemenlik ve hâkimiyet anlayışına gelindiğindeyse egemenliğin Tanrı tarafından verildiğine inanılır. Bu konu hakkında Kültigin Yazıtı'nda "*Tengri teg Tengri'de bolmuş Türük Bilge Kağan, bu ödke olurtum*" (Ben Tanrı gibi ve Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kağan bu tahta oturdum) ifadesi geçmektedir. Göktürk Yazıtları'nda da varlığı kanıtlanmış olan hâkimiyet gücünün Tanrı'dan alınmış olması "kut" inancını doğurmuştur. Kelime anlamı olarak kut, insanın içindeki yaşam enerjisi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte hanedan halkı için özel bir anlam taşımaktadır. Kutun kan yoluyla babadan oğula geçtiğine

inanan Türklerde veraset sistemi Tanrı'nın buyruğuna göre şekillenir. Kanında kut bulunan herkesin tahta geçme hakkı vardır. Veraset sisteminin doğurduğu bu durum en nihayetinde taht kavgalarına sebebiyet verir. Ama yine de bu görev hükümdara Tanrı (Tengri) tarafından verilmiştir. Bu kutsal görev karşısında halkın hükümdara saygısı artmış ve bu durumun sonucu olarak Tengri anlayışı pekişmiştir. Kağanın kurultay veya kengeş adı verilen bir danışma meclisi ile birlikte halkını yönettiğini eklemek de egemenlik anlayışı açısından ifade edilmesi gereken bir unsurdur. Bu meclise hatun, boy beyleri ve askeri yöneticiler katılır ve toplumu ilgilendiren kararlar bu mecliste alınır. Kağan son sözün sahibi olsa da kararları töreye aykırı olduğunda kabul edilmezdi. Çünkü töre kuralları sert ve kesindi. Bu hem yarı göçebe yaşam tarzından hem de kuralların esnetilemez olmasıyla alakalıdır. Netice olarak uzun uzadıya mahkemeler kurulup hapis cezaları verilemeyeceğine göre bazı konularda kesin hükümler vermek hem suçu önler hem de kolay karar alınması gereken durumlarda yöneticilere kolaylıklar sağlar. Doğaya zarar verme, erdemli olmama, tecavüz, kişinin malına veya canına kast etme gibi konularda sert yaptırımlar uygulanmıştır. Bu sert yaptırımların başında ölüm cezası vardır.

Ülkeyi yönetme gücüne sahip olan kağan/hakan seferde, avda veya başka bir nedenden dolayı kurultayın başında olmadığı zamanlarda kurultayı yönetme yetkisi eşi hatuna verilmiştir. Bunun dışında hatun savaşlara önderlik edebilir, hatta ülkeyi yöneten kadın yöneticilere bile rastlamak mümkündür.\* Bu durum diğer Türk kadınları için de geçerlidir. lke yönetiminde yer almasalar da savaşa katılabilir, toplumda meslek sahibi olabilir veya belli bir toplumsal statüye erişebilirler. Kadınlar, toplumun çoğalmasını sağladıkları, çocukların büyümesinden o dönemde birincil derecede sorumlu oldukları ve ocağın düzenini sağladıkları için de ayrıca saygı görmüşlerdir. Hatta şöyle ki düzenli devletler kurulmadan evvel Türklerin bir anaerkil dönemden geçtiğine inanılmaktadır. Kadınların doğurması, evrene bir yaşam sunması, regl olması o dönem için büyük mucizevi özellikleri olan ve kutsanacak unsurlar olarak nitelendirilmiştir. Mağaralarda yaşayan insanlar nasıl ki mağarayı insanı dışarıdaki kötülüklerden koruyan bir unsur olarak gryorduyrsa, Türkler de bebeği koruyup kollayan ve dünyaya getiren kadını öyle mucizevi bir varlık olarak görmüşlerdir. Özellikle bebeğin doğumu için kadın erkek birlikteliğinin olması gerektiğini bilmeyen

---

\* Tomris Hatun ilk Türk kadın hükümdardır.